

Tasa-arvoinen turvallisuus?

Sukupuolten yhdenvertaisuus suomalaisessa
maanpuolustuksessa ja kriisinhallinnassa

Toimittaneet

Pirjo Jukarainen ja Sirkku Terävä

HELSINKI

www.minervakustannus.fi

© Suomen Akatemian projekti 116065/
Rauhan- ja konfliktintutkimuskeskus ja kirjoittajat

Toimittaneet Pirjo Jukarainen ja Sirkku Terävä

Sisuksen ulkoasu: KH-Taitto

ISBN 978-952-492-347-7

Painopaikka Kariston Kirjapaino Oy, Hämeenlinna 2010

Sisällys

Pirjo Jukarainen & Sirkku Terävä

Tasa-arvoinen turvallisuus?

Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus suomalaisessa

maanpuolustuksessa ja kriisinhallinnassa.....9

1. Maanpuolustus- ja kriisinhallintaorganisaatioiden tasa-arvohaasteet25

Teemu Tallberg

Kuviot uusiksi? Maanpuolustuksen organisointi ja

turvallisuuden valtavirtaistaminen..... 27

Tietolaatikko: Puolustusvoimien henkilöstö

sukupuolittain vuosina 2004–2008..... 36

Esa Janatuinen

Päaesikunta käskee: tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta 39

Nina Talola & Sannu Syrjä

Tasa-arvon ja työhyvinvoinnin

kehittämishanke Puolustusvoimissa 47

Antti Häikiö

Siviilikriisinhallinnan kasvaneet vaatimukset

edellyttävät lisää naisten osallistumista..... 63

Ville-Veikko Pitkänen, Heini Utunen & Kirsi Henriksson

Sukupuolinäkökulma suomalaisessa siviilikriisinhallinnan

kansallisten valmiuksien kehittämisessä 75

Elli Flén

Tuo sotilas on tyttö – Miksi naisia tarvitaan rauhanturvatehtäviin? 91

Tietolaatikko:

Sotilaallisen ja siviilikriisinhallinnan tehtävävaatimukset.....110

2. Asevelvollisuusjärjestelmä sukupuolta ja suomalaisuutta tuottavana instituutiona.....111

Tarja Cronberg & Sirkku Terävä

Valikoivan asevelvollisuuden kautta kohti
tasa-arvoisempaa turvallisuuspolitiikkaa113

Arto Jokinen

Asevelvollisuus tasa-arvokysymyksenä.....127

Anders Ahlbäck

Asevelvollisuus, miehuus ja sukupuolten tasa-arvo131

Jaana Kenola

Ulkosuomalaisnuoret varusmiespalvelusta suorittamassa145

Anu Rohima Mylläri & Sirkku Terävä

Monimuotoisuus varuskunnassa
– kampanja vai toiminnan perusta?161

3. Kenttätason tasa-arvo ja turvallisuushaasteet179

Elena Ojala

Upseerinä Puolustusvoimissa.....181

Elina Penttinen

Helena Ranta – Akateeminen turvallisuustoimija
sotilaallisen ja siviilikriisinhallinnan välimaastossa185

Elina Penttinen

Poliisinaiset maailmalla
– Mistä naisten määrän lisäämisessä on kyse?.....199

Pirjo Jukarainen & Sirkku Terävä

1325 – operaation syrjähyppy vai ydintehtävä?.....211

4. Makrotason sukupuoli- ja turvallisuuskysymyksiä239

Terhi Nieminen-Mäkynen

Ihmiskaupan ehkäisy osana kriisinhallintaa ja demokratiaprosessia241

Marjaana Jauhola

Hankala sukupuoli – kriittisiä näkökulmia
sukupuolten tasa-arvon edistämiseen257

Yhteenveto271

Pirjo Jukarainen & Sirkku Terävä

Turvallisuuden ja tasa-arvon tulevaisuus273

Tietolaatikko:

Konfliktien sukupuolittuneita ilmiöitä279

Tietolaatikko:

Hyviä käytäntöjä 1325-päätöslauselman
jalkauttamiseksi kriisinhallintatyössä.280

Lähteet283

Toimittajat299

Kirjoittajat299

Haastatellut asiantuntijat302

Hankala sukupuoli – kriittisiä näkökulmia sukupuolten tasa-arvon edistämiseen

Marjaana Jauhola

Sukupuolten välisen tasa-arvon edistämisestä (engl. *gender equality*) on tullut osa kehitysyhteistyön ja luonnonkatastrofityön arkea viimeisten kahden vuosikymmenen aikana. Vuonna 2000 hyväksytty YK:n turvallisuusneuvoston päätöslauselma 1325 nosti sukupuolten tasa-arvokysymykset olennaiseksi osaksi myös kriisinhallintatoimintaa. Päätöslauselmassa viitataan useaan otteeseen sukupuolinäkökulman huomioimiseen sekä rauhanturvaoperaatioissa että rauhansopimuksia neuvotellessa.⁽¹⁾ Keskeisenä kansainvälisenä etappina pidetään vuonna 1995 järjestettyä YK:n neljättä naisten maailmankonferenssia Pekingissä, jossa sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen (engl. *gender mainstreaming*) nostettiin yhdeksi tärkeimmistä strategioista sukupuolten välisen tasa-arvon edistämiseksi. Pekingin toimintaohjelma toteaa muun muassa, että hallitusten sekä kansainvälisten ja alueellisten hallitustenvälisten instituutioiden on:

.....
Sisällytettävä sukupuolinäkökulma aseellisten ja muiden konfliktien sekä vieraiden joukkojen miehitystilanteiden ratkaisemiseen...”.⁽²⁾

Toisaalta hallitusten on: Luotava kansallisia strategioita ja asetettava tavoitteita naisten ja miesten tasa-arvon saavuttamiseksi” (Pekingin julistus ja toimintaohjelma, strateginen tavoite H4, 204c) sekä ”työskenneltävä sopivin tavoin yhdessä lainsäätäjien kanssa sukupuolinäkökulman sisällyttämiseksi kaikkeen lainsäädäntöön ja politiikkaan.⁽³⁾

Suomalaisessa kontekstissa viimeisin etappi oli Suomen kansallisen toimintaohjelman (2008–2011) hyväksyminen YK:n turvallisuusneuvoston päätöslauselma 1325:n toteuttamiseksi. Tämä on linjassa Suomen hallituksen tasa-arvo-ohjelman (2008–2011) laajemman tavoitteen kanssa valtavirtaistaa sukupuolinäkökulma kaikkeen päätöksentekoon. Suomalaisessa kehitysyhteistyössä sukupuolten välisen tasa-arvon edistämiseksi on ollut osa politiikkatavoitteita jo toistakymmentä vuotta. Ulkoasiainministeriöllä oli käytössään vuosina 2003–2007 sukupuolten tasa-arvon edistämisen strategia ja toimintaohjelma, joka ohjeisti kehi-

tysyhteistyöpolitiikan suunnittelua, toteutusta ja arviointia. Sukupuolten välisen sekä yhteiskunnallisen tasa-arvon edistäminen mainitaan yhtenä 'läpileikkaavista' teemoista myös vuonna 2007 hyväksytyssä Suomen kehityspoliittisessa ohjelmassa.

Voidaankin väittää, että sukupuolen käsitteestä ja sukupuolten tasa-arvon edistämistavoitteesta on tullut kansainvälisen naisliikkeen vaikuttamistyön ansiosta olennainen osa kansainvälisen avun retoriikkaa ja käytäntöjä⁽⁴⁾. Näin ainakin politiikkatavoitteiden ja käytännön työkalujen näkökulmasta. Kehitysyhteistyötä, luonnonkatastrofityötä ja kriisinhallintatyötä tekeviltä oletetaan ymmärrystä sukupuolikäsitteestä, sukupuoli-vaikutusten arvioinnista sekä odotetaan konkreettisia toimia sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi.

Sukupuolen (*gender*) käsitteelle on kuitenkin kriittisten feministien mukaan syntynyt kaksi samanaikaista ja ristiriitaista diskurssia.⁽⁵⁾ Ensimmäinen – valtaa pitävä – diskurssi keskittyy naisten ja miesten välisen tasa-arvon edistämiseen ja naisten voimaannuttamiseen. Se puhuu sukupuolesta sosiaalisesti rakentuneena, ei biologisesti määrittynäänä. Toinen diskurssi sen sijaan haastaa koko mies/nais-käsiteparin luonnollisuuden ja pitää ongelmallisena vakiintunutta jakoa biologiseen sukupuoleen (*sex*) ja sosiaaliseen sukupuoleen (*gender*). Jälkimmäinen diskurssi kyseenalaistaa myös heteronormatiivisen ajattelutavan. Se on myös kritisoinut feminististä liikettä siitä, että se painottaa sukupuolten välistä epätasa-arvoa muiden sosiaalisten epätasa-arvoisuuksien ja hierarkioiden kustannuksella. Sukupuolinormiksi muodostuu heteroseksuaalinen, valkoinen ja keskiluokkainen ihanne.

Miksi hankala näkökulma sukupuoleen?

Sukupuolta ei ole mielekästä käsitellä vain teknisenä analyysikategoriana – itsestään selvänä jakona miehiin ja naisiin. Sen sijaan sukupuoli tulisi ymmärtää poliittisesti tuotettuna kategoriana. Tällöin on mahdollista havaita ne ongelmat, jotka syntyvät sukupuolen oletetusta kaksijakoisuudesta ja heteroseksuaalisesta luonteesta. Sukupuolen käsitteen politisointi mahdollistaa myös sen, että sukupuolen yhteys muihin epätasa-arvoa tuottaviin hierarkioihin ja kategorioihin paljastuu. On esimerkiksi mahdollista pohtia kriittisesti sitä, miten pohjoiselta pallonpuoliskolta tuotettu tasa-arvon asiantuntijuus uusintaa ja toistaa Toiseuden rakentamista globaalissa etelässä.⁽⁶⁾

Aloitan tiivistämällä keskustelun sosiaalisesta sukupuolesta (*gender*) ja luonnollistetusta sukupuolierosta (*sex difference*). Tämä jälkeen nostan esille keskustelun 'hankalasta sukupuolesta'. Ammennan tässä yhteydessä mm. Judith Butlerin⁽⁷⁾ sukupuolikäsitteen kritiikistä, jota täydennän jälkikolonialistisella kritiikillä pohjoisen pallonpuoliskon feminismin ja sen luoman käsiteparin *sex/gender* valkoisesta ja keskiluokkaisesta luonteesta. Nostan lopuksi esimerkkejä omasta tutkimuksestani Acehissa, Indonesiassa, jossa pohdin sukupuolen käsitteen normatiivisia rajoja. Haluan herättää keskustelua siitä, mitä eettisiä ja normatiivisiakin vaikutuksia sukupuolen käsitteen käytöllä on. Mikä rooli tasa-arvoasioiden asiantuntijoilla on/voisi olla normatiivisen sukupuolikäsitteen toisintajana ja/tai sen horjuttajana.

Sosiaalinen sukupuoli ja sukupuoliero

.....
Mitä gender tarkoittaa?

Sukupuolirooleista puhuttaessa törmätään usein englanninkieliseen termiin gender, jolle on hankala löytää suomennosta. Sanalla tarkoitetaan sosiaalista sukupuolta, joka on eri asia kuin biologinen sukupuoli. Ihmisen toimintaa määrittävät biologisten ehtojen ohella ne yhteiskunnalliset paineet ja odotukset, joita häneen jommankumman sukupuolen edustajana asetetaan. Gender sisältää sukupuolelle ominaiset roolit, tehtävät, oikeudet ja velvollisuudet. Me kaikki opimme pienestä pitäen monia sukupuolemme mukaan määräytyviä käyttäytymismalleja. Näiden mallien oppiminen on usein niin automaattista, että emme huomaa tai tiedosta koko asiaa.⁽⁸⁾

Yllä oleva esimerkki Ulkoasiainministeriön kotisivuilta kuvastaa nykyisellään jo 1960-luvulta tutuksi tullutta tapaa korostaa, että naiseus ja miehisuus on sosiaalinen asia, eikä se kumpua biologisesta ruumiista.⁽⁹⁾ Käsitteiden määrittelyssä tehdään erottelu biologisen ja sosiaalisen sukupuolen välillä. Biologisella sukupuolella yleensä viitataan anatomis-fysiologisiin eroihin, kun taas sosiaalinen sukupuoli esitetään historiallisesti ja kulttuurisesti muuttuvina sukupuolirooleina ja -identiteetteinä.

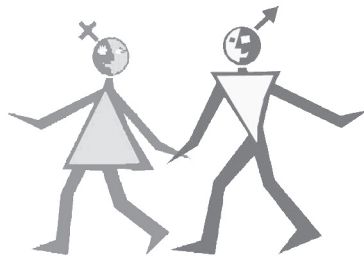
Käsitepari *sex/gender* on kulkeutunut tasa-arvon edistämispoliittikkoihin feministisestä, erityisesti englanninkielisestä keskustelusta. Erottelulla haluttiin vastustaa biologista determinismää, jonka lähtökohtana oli ajatus,

että yksilön biologinen sukupuoli määrittäisi yksilön kulttuuriset piirteet ja roolit. Erottelun perustana oli kyseenalaistaa 'luonnollistettuja' odotuksia naisten ja miesten suhteen.⁽¹⁰⁾

Biologisen ja sosiaalisen sukupuolen käsitteiden yleistyttyä tasa-arvopolitiikan edistämisen agendalle, sosiaalisella sukupuolella ryhdyttiin viittamaan kahden sukupuolen sukupuolimalliin: on olemassa toisilleen vastakkaiset kategoriat nainen ja mies. *Sex/gender* jako niin ikään olettaa, että sosiaalisen sukupuolen taustalla on muuttumaton ja historian biologinen sukupuoli⁽¹¹⁾: Tämän ajattelun mukaan on mahdollista ”olla vain yhtä sukupuolta, ei koskaan ilman sukupuolta, toista sukupuolta, molempia sukupuolia tai jotain muuta sukupuolta”.⁽¹²⁾

Lähempi politiikkalinjausten ja koulutusmateriaalien tarkastelu vahvistaa tämän ajattelun. Sukupuolivaikutusten arviointi kehitysyhteistyössä lähtee ajatuksesta, että sukupuolia on kaksi; sosiaalinen ja biologinen sukupuoli ovat yhtä; ja kaksi vastakkaista sukupuolta muodostavat luonnollisen parin, josta tulee sukupuolten välisen tasa-arvon edistämisen luonnollinen kiinnekohde.⁽¹³⁾ Naisten oikeuksien edistäminen kehystetään tässä ajattelussa ensisijaisesti ”uuteena kumppanuutena” naisten ja miesten välillä:

.....
Naisten ja miesten välisessä tasa-arvossa on kysymys ihmisoikeuksista ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden edellytyksistä. Ilman niitä eivät tasa-arvo, kehitys ja rauha voi toteutua. Naisten ja miesten tasavertaisuuteen perustuva uusi kumppanuus on myös ihmiskeskeisen kestävä kehityksen edellytys. Naisten ja miesten on sitouduttava tekemään yhdessä kestävä ja pitkälle tulevaisuuteen ulottuvaa työtä sen hyväksi, että he itse, heidän lapsensa ja koko yhteiskunta pystyvät kohtaamaan 21. vuosisadan haasteet.⁽¹⁴⁾

Kuva 1. Kuvitusta oppaasta 'Navigating Gender'. Vainio-Mattila 2001, 20.

Hankala sukupuoli

Sex/gender käsitepari ja ajattelu biologisen sukupuolierottelun luonnollisuudesta on saanut vakiintuneen aseman 1990-luvulla kehitysyhteistyön parissa käydystä keskustelusta naisten oikeuksien ja sukupuolten välisen tasa-arvon edistämisestä. Tämänhetkisiä sukupuolten tasa-arvon edistämistästrategioita lukiessa näyttääkin siltä, että 1990-luvulla sukupuoli-käsitteeseen kohdistettu feministinen kritiikki on jäänyt politiikkapapereissa huomiotta. Nostan tässä osiossa esille kaksi kriittistä näkökulmaa sukupuolen käsitteeseen: Judith Butlerin⁽¹⁵⁾ kritiikin luonnollistettua ja heteronormitettua sukupuolikäsitettä kohtaan, sekä jälkikolonialististen feministien kritiikin feministisen ajattelun elitistisyydestä, ns. valkoisuuden ja keskiluokkaisuuden ’luonnollistajana’.

1990-luvulla sukupuolen käsitettä alettiin arvostella vahvasti siksi, että se sisälsi jaon kahteen, miehiin ja naisiin. Kritiikki kohdistettiin erityisesti siihen, miten biologiaa, anatomiaa ja fysiologiaa käytettiin perusteluina tämän kahtiajaon luonnollisuudelle⁽¹⁶⁾. Voitiin nimittäin osoittaa, että ihmiset eivät jakaudu biologisilta ominaisuuksiltaan selvästi kahteen erilliseen sukupuoleen, käytettiinpä luokittelukriteereinä kromosomeja, ihmiskehon anatomiaa tai hormonitoimintaa. Luokittelu kahteen luonnolliseen sukupuoleen nähdään sosiaalisena – mutta ’luonnollistettuna’ – tuotoksena. Minna Huuska ehdottaakin, että olisi ”realistisempaa puhua vaikkapa aste-eroista ”sukupuolijanalla”, sukupuolimoninaisuudesta tai sukupuolten kirjosta.⁽¹⁷⁾ Sen sijaan, että analysoitaisiin kahden sukupuolen välisiä eroja, sukupuolen ilmenemistä voitaisiin tarkastella monimutkaisina vallan ja erottelujen järjestelminä

Tämän ajattelun mukaan ihmiset eivät ole tiettyä sukupuolta siksi, että heillä olisi syntyessään luonnollisesti tietynlainen biologinen ruumis, vaan siksi, että kulttuuriset säännöt määrittelevät ihmisten sukupuolen tietynlaiseksi. ”Sukupuoli on olemassa, koska tietyt toistettavat eleet, paikat ja roolit ovat olemassa”.⁽¹⁸⁾ Sukupuolta ei siis voida palauttaa miehen ja naisen väliseen ruumiilliseen eroon: sukupuoli ei ole olemista, vaan sitä tehdään ja tuotetaan jatkuvasti.⁽¹⁹⁾ Ei siis ole olemassa mitään luonnollistettua kaavaa, jossa biologinen sukupuoli merkitsee tiettyä sosiaalista sukupuolta ja edelleen tiettyä seksuaalista halua, joka kohdentuu ’toiseen’ tai ’vastakkaiseen’ sukupuoleen. Tästä seuraa luonnollisina pidetyn sukupuolen ja seksuaalisuuden sekoittuminen, näiden määrittelyn hanka-

luus ja yhteiskunnallinen rakentuneisuus.⁽²⁰⁾ Tämä tarkoittaa myös sitä, että kritiikin kohteeksi tulee ottaa myös sukupuolten välisen tasa-arvon edistämisstrategia, joka omalta osaltaan toisintaa 'naisten' ja 'miesten' sukupuolieroa ja heteroseksuaalisuutta normaalina ja luonnollisena. Tästä näkökulmasta katsottuna naisten puolesta puhuminen tai nais/mies-kategorian käyttäminen myötävaikuttaa hierarkkisten valtasuhteiden säilymiseen, kyseenalaistamatta niitä.⁽²¹⁾ Heteronormatiivinen mies/nais-jakoon perustuva tasa-arvopolitiikka on osa ongelmaa.

Toisaalta sukupuolten epätasa-arvon ensisijaistamista feministisessä keskustelussa on kritisoitu. Jälkikolonialistinen feminismi on pyrkinyt tuomaan esille, ettei ainoastaan sukupuoleen keskittynyt analyysi pysty vastaamaan eri konteksteissa tapahtuvaan eriarvoisuuteen, joka muodostuu suhteessa luokkaan, rotuun, etnisyyteen tai jakoihin joita tuotetaan ns. kehittyneiden ja kehittyvien maiden välillä.⁽²²⁾ Sosiaalista ja arkipäivässä koettua epätasa-arvoisuutta ei näin ollen voida pelkistää sukupuolten väliseksi tasa-arvoksi.

Tämän kritiikin mukaan feministinen politiikka sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi sekä tasa-arvoasiantuntijat kehitysyhteistyössä tai kriisinhallinnan tehtävissä uusintavat ongelmallista jakoa pohjoisen ja eteläisen, kehittyneen ja kehittyvän, rauhanomaisen ja konfliktialttiin maantieteen välillä. Etelän naisten asemaa arvioidaan indikaattoreilla ja sukupuoli-eriytetyillä tilastoilla, jotta voitaisiin arvioida 'maailman naisten tilaa.'⁽²³⁾ Globaalisti tavoiteltavaksi naisen normiksi muodostuu valkoinen, keski-luokkainen nainen heteroseksuaalisessa ydinperheessä. Sara Ahmedin⁽²⁴⁾ terävä kritiikki keskittyy normin rinnalle syntyvän 'Toisten naisten' kategoriaan. Esimerkkinä tästä hän käyttää Pekingin toimintaohjelman koh-
taa köyhyyden poistamiseksi:

.....
Kansallisten ja kansainvälisten kansalaisjärjestöjen sekä naisryhmien on saatava kaikki kehitysprosessin osapuolet – ml. akateemiset instituutiot, kansalaisjärjestöt, ruohonjuuritason ja naisten ryhmät – tehostamaan köyhyyden poistamiseksi tarkoitettuja ohjelmia, jotka on suunnattu auttamaan kaikkein köyhimpiä ja huono-osaisimpia naisia, kuten maaseudun ja alkuperäisväestöjen naisia, perheensä toimeentulosta huolehtivia naisia, nuoria ja vanhoja naisia, pakolais- ja siirtolais- sekä vammaisnaisia...''⁽²⁵⁾

Ahmedin mukaan Pekingin toimintaohjelma tuottaa kahdenlaista toimijuutta: syntyy globaali feministinen toimijuus, jonka tehtävänä on 'toisten naisten' tilanteen parantamiseen, esimerkiksi asiantuntijatehtävillä kehitysyhteistyössä tai kriisinhallintamissioilla. Samanaikaisesti feministisen toimijuuden kanssa määrittyy 'toisen naisen' kategoria. Nainen, jonka on vielä edistytävä ja kehityttävä naiseksi täytäkseen hänelle kohdistetut odotukset modernisaation ja kehityksen saavuttamisesta.⁽²⁶⁾

Näiden kriittisten huomioiden pohjalta kysymykseksi muotoutuu, kuinka toimia poliittisesti niin, että vältytään uusintamasta sukupuolieroa ja heteronormatiivisuutta ja otetaan huomioon muut sosiaalisia suhteita määrittelevät erot ja valtasuhteet. Mahdollisuus tämänkaltaiseen sukupuoli-kysymysten käsittelyyn avautuu, jos sukupuolta tarkastellaan poliittisena, jatkuvan muutoksen alla olevana käsitteenä.⁽²⁷⁾ Tämä mahdollistaa sukupuolen käsitteen samanaikaisen kritiikin ja jatkuvan uudelleentulkinnan. Kysymyksenasettelu haastaa myös pohtimaan, muuttuuko 'asiantuntijuus' ongelmalliseksi tässä kontekstissa ja onko asiantuntijatehtäviä mahdollista tehdä toisin?

Sukupuolen toistoja ja horjutuksia Acehissa

Osoitan sukupuolen käsitteen ongelmallisen luonteen esittelemällä kaksi esimerkkiä tsunamin jälkeisestä Acehista. Ensimmäinen esimerkki keskittyy luonnollistetun sukupuolieron ongelmiin ja toinen osoittaa kuinka ainoastaan sukupuoleen keskittyvä analyysi ei tavoita Acehin nykykontekstissa esiintyvää eriarvoisuutta.

Acehin kontekstissa heteronormatiivisen kahden sukupuolen mallia tuotetaan sukupuolten välisen tasa-arvon edistämisstrategioissa kolmenlaisella diskurssilla: biologisella, teologisella ja feministisellä.⁽²⁸⁾ Teologisella diskurssilla on Acehissa erityinen normatiivinen rooli, sillä Acehin provinssihallinto on vuodesta 1999, ainoana Indonesian provinssina, toteuttanut islamilaisen sharia-lain virallistamista osana hallintorakenteitaan ja julkista politiikkaansa. Yleinen tapa, jolla sukupuolten tasa-arvoa edistävä politiikka toistaa heteronormatiivista kahden sukupuolen mallia on määritellä selvä ero sosiaalisen ja biologisen sukupuolen välillä:

.....
Sosiaalisella sukupuolella tarkoitetaan sosiaalisesti määrittyneitä rooleja ja vastuiden jakautumista naisten ja miesten välillä joka muuttuu aikakausien myötä. Biologisella sukupuolella viitataan sukupuolieroon naisten ja miehen välillä, joka on Jumalan luomaa ja jota ei voida muuttaa: menstuaatio, raskaaksi tuleminen, synnytys ja rintaruokinta. ⁽²⁹⁾

Tämä määritelmä ei ”luonnollista” pelkästään sukupuolieroa, vaan myös naisen suvunjatkamisroolin (reproduktiivisen roolin). Acehilaisella paikallisaktiivisilla on kuitenkin horjutettu tätä sukupuolieron ja heteronormatiivisuuden ”luonnollisuutta. Acehin provinssin pääkaupungissa Banda Acehissa järjestettiin vuonna 2007 kansainvälisen naisten päivän tapahtuma. Vuonna 2005 perustettu ’gender-työryhmä’ (Gender Working Group/ Kelompok Kerja Gender) luovutti tuolloin ’gender analyysin’ käynnissä olleista tsunami-jälleenrakennushankkeista. Raportin keskeisenä viestinä oli, ettei provinssin jälleenrakennusprosessissa kiinnitetty tarpeeksi huomiota naisiin kohdistuvaan väkivaltaan. Työryhmässä aktiivisesti toimivat naisjärjestöt olivat parin edellisvuoden aikana huomauttaneet naisiin kohdistuvan väkivallan ongelmasta, joka oli kärjistynyt. Raportti luovutettiin provinssin kuvernöörille kaupungin läpi marssineen kulkueen jälkeen. Kulkueen banderolleissa vastustettiin naisiin kohdistuvaa väkivaltaa: ”Loppu naisiin kohdistuvalle väkivallalle” ja samalla muistutettiin Islamin sukupuolituneesta tulkinnasta: ”Naisia ja miehiä erottaa vain Luojan luoma ero”. Alkuperäinen banderolli käyttää Indonesian sanaa ”*kodrat*”, jolla viitataan luomiskertomukseen ja ns. Muuttumattomaan sukupuolieroon. ⁽³⁰⁾

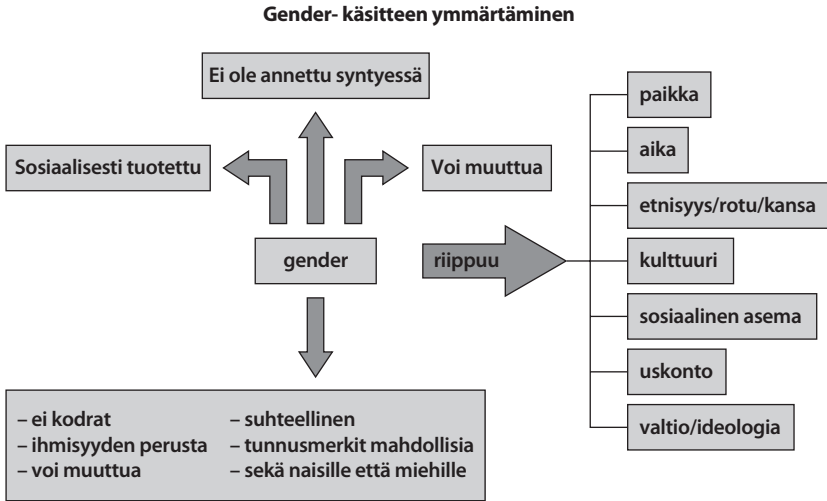
Kuva 2. Naisten päivän kulkue Banda Acehissa vuonna 2007. ”Kansainvälinen naisten päivä: loppu naisiin kohdistuvalle väkivallalle. Alkuperäinen kuvaaja Qahar Muzakar, kuva julkaistu Bungöng:Perempuan Menggugat!-lehden numerossa 02/2007

Kulkueesta erottui yksi banderolli: ”transsukupuoliset (*waria*) ovat osa ihmiskuntaa”. Indonesian kielessä yleisesti käytössä oleva termi ‘*waria*’ viittaa transsukupuolisiin. Tämä banderolli on esimerkki feministisestä politiikasta, joka purkaa kaksijakoiselle sukupuolierolle ja heteronormille perustuvaa ihmiskehon määrittelyä. Banderolli kyseenalaisti ’nais-käsitteen’ luonnollisuuden ja sen, voidaanko se rajata koskemaan yksinomaan biologista naista. *Warioiden* osallistuminen kansainvälisen naisten päivän kulkueeseen nosti esille sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kohdistuvan väkivallan, joka on saanut Acehissa julkisuutta erityisesti sharia-lain virallistamisen jälkeen.

Tästä julkisesta huomiosta huolimatta, yksikään Acehissa toimivista sukupuolten tasa-arvoa edistävästä toimijoista ei ole huomionnut transsukupuolisiin tai seksuaalivähemmistöihin kohdistuvaa väkivaltaa. *Wariat* ovat ymmärrettävä kategoria ainoastaan provinssihallinnon sosiaalityötä koskevassa ohjeistuksessa, jossa *wariat*, katulapset ja prostituoidut kuvataan ongelmina, jotka tulisi uudelleen sopeuttaa acehilaiseen yhteiskuntaan. Syksyllä 2009 provinssin parlamentti hyväksyi lakiehdotuksen uudeksi rikoslainksi, jossa sukupuoliyhteydestä samaa sukupuolta olevan kanssa voi tulla tuomitukseksi sataan raipan iskuun, 2 000 gramman kullan arvoiseen sakkoon tai 100 kuukauden vankeustuomioon. Vaikka kuvernööri kieltäytyi hyväksymästä lakiehdotusta jättäen sen uudelleenkäsitteilyn vastavalitulle provinssiparlamentille, osoitti lainvalmistelu sen, kuinka sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvät normatiiviset keskustelut tuottavat haavoittuvuutta, ei ainoastaan lainsäädäntömielessä, vaan laajemmin arkipäivän sosiaalisessa kanssakäymisessä. Kun havaitsemme sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen kokemukset väkivallasta teemme näkyväksi ne tavat, jolla sukupuolten välisen tasa-arvon edistämisstrategiat toisintavat kahden sukupuolen heteronormatiivista mallia.

Toinen hyvä esimerkki on vuonna 2006 hyväksytty tsunamin jälleerakennusprosessia koskeva sukupuolten välisen tasa-arvon edistämisstrategia. Hyvästä yrityksestä huolimatta, sosiaalinen epätasa-arvoisuus rajataan siinä naisten ja miesten väliseksi epätasa-arvoisuudeksi, ja muut epätasa-arvoisuutta tuottavat tekijät jäävät tarkastelun ulkopuolelle.

Yleisesti sukupuoliroolien analyysillä viitataan analyyttiseen prosessiin, jossa identifioidaan sukupuolittunutta työnjakoa, resursien jakautumista ja kontrollointia, osallistuvuutta, ja hyödyn jakautumista naisten ja miesten välillä sekä kiinnitetään huomiota muihin tekijöihin kuten kastiin, luokkaan, rotuun ja etnisyyteen.⁽³¹⁾ ks. myös kuva 3)

Kuva 3. Sukupuolen ymmärtäminen. BPP Banda Aceh 2007.

Tsunamin jälleenrakennusprosessia koordinoimaan perustettu BRR toteaa sukupuolten välisen tasa-arvon edistämisstrategiassa samansuuntaisesti:

Yhteisö ei muodostu tasa-arvoisista jäsenistä. Se on yleensä muotoutunut yksilöistä ja ryhmistä joilla on erilainen asema suhteessa valtaan, varallisuuteen, vaikutusvaltaan sekä mahdollisuuksia ilmaista tarpeitaan, huoliaan ja oikeuksiaan.⁽³²⁾

Näiden esimerkkien valossa näyttää siltä, että sukupuolianalyysi mahdollistaisi myös muunlaisten sosiaalisten eriarvoisuuksien ja valtasuhteiden tarkastelun. Tarkempi BRR:n politiikkapapereiden tarkastelu kuitenkin osoittaa, että esimerkiksi tsunamin jälkeisen jälleenrakennuksen avuksi tuotetut tasa-arvo-ohjeistukset ja arviointikriteerit keskittyvät yksinomaan naisten ja miesten keskinäiseen epätasa-arvoisuuteen. Tasa-arvokysymys ilmenee yleensä mies- ja naisosallistujien määrien prosenttilukuina tilastoissa. Huomiotta jää esimerkiksi konfliktikontekstista tai tsunamiavusta syntynyt paikallinen eriarvoisuus. Näin esimerkiksi tyttöjen koulutukseen keskittyvät toimenpiteet, keskittyessään tyttöjen ja poikien väliseen epätasa-arvoisuuteen eivät tunnista ongelmia, jotka syntyvät tyttöjen välisistä eroista liittyen esimerkiksi sosiaaliseen luokkaan, etnisyyteen tai uskontoon. Ne eivät myöskään havaitse konfliktin aikana koulusta pudonneiden poikien erityistilannetta. Samoin analyysin ulkopuolelle jäävät sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöjen koulunkäynnin keskeytykset jatkuvan arkipäivän koulutilanteissa esiintyvän syrjinnän vuoksi.

Kuvan 3. tarkempi tarkastelu osoittaa, että siinä missä sukupuoli ymmärretään sosiaalisesti rakentuneena ja muuttavana elementtinä, samantyyppistä muutosalttiutta ei nähdä muiden epätasa-arvoisuutta aiheuttavien tekijöiden kohdalla. Olisiko mahdollista, että normit, jotka kohdistuvat käsitteisiin ‘acehilainen’ tai ‘acehilainen muslimi nainen’, olisivat myös muuttuvia? Nykyisessä kontekstissa nämä käsitteet ovat politisoituneita etnonationalistisen itsenäisyysliikkeen sekä sharia-lain virallistamisen näkökulmista.

Acehilaisten muslimifeministien pohdinnat oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon edistämisestä avaavat mahdollisuuksia pohtia yhteiskunnallista tasa-arvoa laajemmin. Kaksi koraanin käsitettä *tauhid/tawhid* and “*Rahmatan nil alamin*” auttavat ymmärtämään eriarvoisuuden moniulotteisuutta acehilaisessa kontekstissa. *Tauhid/tawhid*, kääntyy suomeksi ‘täydelliseksi rakkaudeksi’ jolla viitataan ihmiskunnan täydelliseen tasa-arvoon ja yhtenäisyyteen.⁽³³⁾ Ainoa erottelu tehdään ihmisten suhteessa Jumalaan. Siti Musdah Mulia, tunnettu indonesialainen muslimifeministi toteaa: *tawhid* antoi Profeetalle uskalluksen tukea heikkoja, alistettuja ja niitä jotka olivat tulleet määritellyiksi voimattomina, kuten naiset, orjat ja lapset, sekä ne jotka joutuivat johtajiensa tai muiden valtaapitävien hyväksikäytetyiksi sekä niiden jotka peittivät julmuutensa

Jumalan nimeen.⁽³⁴⁾ Vaikka Mulia sekä muut acehilaiset muslimifeministit yleensä tarjoavat käsitteen esittelyn naisten ja miesten väliseksi tasa-arvoisuudeksi, Mulian esittämällä tavalla käsite mahdollistaa laajemman tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden edistämisen. Tällä tavoin on mahdollista avata keskustelua niin seksuaalisuuden, sukupuolen kuin muidenkin eriarvoisuutta aiheuttavien sosiaalisten hierarkioiden kriittiseen käsittelyyn. Käsite ei myöskään sido oikeudenmukaisuuden edistämistä tiettyihin ennalta määrättyihin kategorioihin, vaan mahdollistaa ymmärryksen sosiaalisten hierarkioiden alati muuttuvasta ja performatiivisesta luonteesta.

Lopuksi: kriisinhallintamissiot ja yhdenvertaisuuden edistäminen

Tarkoitukseni ei ole varsinaisesti tuottaa uutta mallia siitä, kuinka tasa-arvokysymyksiä tulisi käsitellä kriisinhallintamissioilla. Haluan sen sijaan herättää kysymyksiä sukupuolten välisen tasa-arvon edistämispolitiikan normatiivisista rajoista ja tasa-arvoasioiden asiantuntijoiden roolista näiden normatiivisten rajojen uusintajana ja mahdollisena horjuttajana. Jos sukupuoli ymmärretään jatkuvana neuvotteluna ja toisintajana, eikö koko käsitys sukupuolen ”tuntemisesta” asiantuntijana muunnu parodiaksi: kuinka kukaan koskaan pystyy toimimaan sukupuolikysymysten asiantuntijana? Toisaalta herää kysymys eettisestä vastuusta tunnistaa tasa-arvon edistämisstrategioiden normatiivisia rajoja ja seuraamuksia: millä tavoin kansainväliset operaatiot ja sukupuolten välisen tasa-arvon edistämisstrategiat osallistuvat sukupuolieron ja heteronormatiivisuuden uusintamiseen? Kuinka pysyä avoimena kontekstissa, jossa eroja tuotetaan esim. erilaisten islamin tulkintojen välillä sukupuolten tasa-arvon edistämisen nimissä?

Viitteet

1. YK:n turvallisuusneuvoston päätöslauselma 1325, artiklat 5, 8, 15.
2. Pekingin julistus ja toimintaohjelma, strateginen tavoite E1, 142b.
3. Pekingin julistus ja toimintaohjelma, strateginen tavoite H2., 204d.
4. Squires 2007; Baden & Goetz 1997.
5. esim. Menon 2009; Jónasdóttir ja Jones 2008.

6. ks. Esim. Mohanty 2000.
7. Butler 2006[1990].
8. Ulkoasiainministeriö 2006.
9. Pulkkinen 2000, 49.
10. Eveline and Bacchi 2005, 498; Squires 1999, 54–55.
11. Rossi 2008, 44.
12. lainattu Kantola ja Valenius 2007, 17 alun perin Flax 1997, 175.
13. ks. esim. Vainio-Mattila 2001.
14. Pekingin toimintaohjelma, artikla 1.
15. Butler 2006.
16. Koivunen ja Liljeström 2004[1996], 22.
17. Huuska 2005.
18. Pulkkinen 2000, 52.
19. emt, 43.
20. Rossi 2008, 43.
21. Kantola ja Valenius 2006, 9.
22. ks. Esim Heinämaa 2000; Airaksinen ja Ripatti 1999.
23. Walby 2005.
24. Ahmed 2000.
25. Pekingin julistus ja toimintaohjelma, 60a.
26. Ahmed 2000, 174, 177.
27. Kantola ja Valenius 2006, 10; Liljeström ja Koivunen [2002]1996, 27.
28. ks. Jauhola 2010.
29. Badan Pemberdayaan Perempuan dan Perlindungan Anak 2008.
30. Rakyat Aceh 2007.
31. Ministry of Women's Empowerment 2002, 6.
32. Agency for the Rehabilitation and Reconstruction for Aceh and Nias 2006, 21.
33. Mulia 2007, 39.
34. Mulia 2007, 42.